

DESPRE PICTORUL NICULIȚĂ (NICOLAE) POP (1907-1995) – AMINTIRI

Blaga MIHOC*

ABSTRACT. *Memories of the Painter Niculiță Pop from Beiuș.* The creation of the painter Niculiță Pop is located in the so-called "idiomatic" area, an area of creators who are circumscribed to a certain ethnological space that is limited, in this case, to the rustic world of the "Stone Land" ("Țara Moșilor"). Although it belongs to history, this land is revived in our imagination by the paintings of an artist who embraces lovingly and joyfully everything that surrounds him.

Keywords: Niculiță Pop, Beiuș, painter, Țara Moșilor

Familia pictorului Niculiță (Nicolae) Pop locuia pe un deal, situat la marginea nord-estică a orașului Beiuș. Tatăl pictorului, Ioan (Jani) Pop era un proprietar de pământ destul de înstărit, deoarece deținea un teren de vreo 50 de hectare, plantat, în majoritate, cu viță-de-vie, situat în jurul unei case cu cinci camere, așezată pe coasta lină a dealului și înconjurată de un parc, în care se afla un șir de arbori exotici, cu ramuri încolăcite, ce închipuiau o alcătuire acoperitoare, având în mijlocul ei o fântână arteziană, cu filigorie și statuete de sfinți, plăsmuiți din ipsos și ciment.

Ioan Pop avea trei copii: pe Irina (1905-1989), pe Niculiță (26 mai 1907-30 septembrie 1995) și pe Ioan (1909-1990). Irina se căsătorise cu Gheorghe Sima, un român venit din Ungaria, ajuns diriginte de poștă în Beiuș, iar Ioan, de profesie comerciant, și-a luat de soție o evreică. Pictorul Niculiță a urmat școala primară și

* *Profesor universitar pensionar.*

liceul în Beiuș, în ctitoria întemeiată de Samuil Vulcan, al cărui nume îl purta pe atunci, și-l poartă și astăzi. A avut o garnitură de profesori foarte buni, între care și renumitul Ioan Bușiția (1875-1953), o figură renașcentistă, distingându-se deopotrivă în mai multe „discipline”: pictură, sculptură, muzică, anatomie. Mergea adeseori cu elevii în excursii prin împrejurimi, făcându-i să-și cunoască locurile natale și să îndrăgească natura.

Prin clasa a V-a de liceu Niculiță a rămas corigent la disciplinele *fizico-chimice*, pe care le făcea cu un profesor mai tânăr și sever, numit Traian Tămaș (1890-1960). În aceste condiții, le-a spus părinților că a bucat la materiile lui Butea, pentru că așa-l porecliseră elevii pe profesorul Tămaș, și că nu mai vrea să meargă la „școală”. „Bine fătu-meu”, a zis tatăl său, „atunci te dau inăș (adică ucenic n.n.) la măcelarul Vaida Virgil”. A doua zi dimineața, împreună cu tatăl său, s-a prezentat la *atelierul* măcelarului, aflat lângă podul din centrul Beiușului, în stânga Văii Nimăieștilor. Acolo a învățat Niculiță să taie porci, viței ba chiar și boi. Dimineața încărcă două *coșuri de braț* cu cârnați, caltaboși și carne și mergea cu ele prin oraș, pe la casele unor *abonați*. Se oprea în pauzele orelor de curs, pe sub geamurile liceului și vorbea cu colegii lui, arătându-le bunătățile pe care le transporta. După vreo lună și jumătate, la o oră de desen, Bușiția a verificat câteva coli, cu schițe mai vechi, executate de elevii săi. A dat de una făcută de Niculiță și, nevăzându-l printre elevi, s-a adresat responsabilului de clasă cam așa: „Mă cacavelă”, căci așa le spunea elevilor, nu cu dispreț, ci oarecum în glumă, „unde-i Niculiță mă?” „Îi inăș la Vaida Virgil: mănăcă cârnați și caltaboș, până nu mai poate”, au spus colegii lui.

Duminică, la biserică, Bușiția s-a întâlnit cu tatăl lui Niculiță și i-a zis: „Măi Ioane, da' ce-ai făcut cu pruncu, mă?! „D' apoi dom' profesor, l-a bucat *Butea* la *fizico-chimice*, și l-am dat inăș, să se facă măcelar”. „Mă, trimite pruncu la școală, mă, auzătu-m-ai!” A doua zi, cei doi, tatăl și fiul, s-au prezentat la școală. Bușiția i s-a adresat lui Niculiță astfel: „Mă, du-te la domnu doctor Nestor, să-ți dea testimoniu c-ai fost biteag!” „Nu mărg”, a răspuns Niculiță, „că io n-am fost biteag!” „Bine mă, atunci du-te în clasă!” În pauza mare Bușiția a vorbit cu Tămaș, care-i fusese elev, și acesta i s-a plâns că Niculiță nu vrea să învețe. Bușiția i-a spus: „Amu să-l treci, că mai prost ai fost tu la învățătură ca el, care-i foarte talentat la desen”. Cu aceasta lucrurile s-au aranjat: Niculiță a promovat la *fizico-chimice* și a rămas în liceu, urmând apoi Facultatea de arte plastice din Cluj. Revenind însă, la părinții lui, trebuie să precizăm că locuința noastră se afla nu departe de cea a familiei Pop, la marginea sud-estică a orașului.

Casa în care locuiam fusese mutată acolo în 1949, de pe strada Română, după ce tata a cumpărat-o de la Gheorghe Cristea, un preot ortodox, ajuns prin 1968, la vârsta de aproape 100 de ani (când l-am întâlnit pentru ultima oară, cu ocazia aniversării a 140 de ani de la întemeierea Liceului Samuil Vulcan, la care funcționasem ca profesor de istorie timp de trei ani).

La vremea când ne-am mutat cu locuința în zona amintită, adică pe strada Mizieșului, nr. 36 (astăzi str. 1 Decembrie 1918), Niculiță Pop se afla la închisoare, în timp ce soția lui, doamna Maria (1901-1991), profesoară de desen cu studii superioare, fusese dată afară din serviciu. Ca să se întrețină, lucra ca zilieră la *gostatul* (Gospodăria Agricolă Colectivă), întemeiat pe fosta moșie a lui Nerva Traian Cosma, din nordul Beiușului, situată de-a lungul Văii Nimăieștilor. În acest gostat era inclus și *tăniarul* sau ferma unui general, ginerele farmacistului Erdelyi, alias Ardeleanu din Beiuș, constând din teren arător și o crescătorie modernă de vite de rasă, cu grajduri încăpătoare și locuințe pentru proprietar și pentru slugi.

Arestarea lui Niculiță Pop se datora faptului că în timpul guvernării Antonescu-Horia Sima, adică din septembrie 1940 până în ianuarie 1941, ocupase funcția de primar al Beiușului. Fusese numit în această funcție în locul unui bun prieten al său legionar, Virgil Cosma (1912-1995). Acesta trebuia să ocupe postul amintit, dar pentru că nu avea studii superioare încheiate, a fost înlocuit de Niculiță Pop. În treacăt fie spus Virgil Cosma, pe care l-am cunoscut în perioada 1985-1995 foarte bine, era un om cult, ba chiar cu oarecare talent literar, trecut prin mai multe facultăți, fără să fi absolvit vreuna. El fusese arestat după asasinarea lui Armand Călinescu (1893-1939), și pus pe listele celor care urmau a fi împușcați (după criteriul câte doi din fiecare localitate). Nu se știe cum se face, însă, că a scăpat de execuție, și în septembrie 1940 și-a rugat prietenul, adică pe Niculiță Pop, care, deși era simpatizant al mișcării legionare, nu era legionar și nici nu avea veleități politice. Simpatiile sale legionare datau din vremea studenției. Mi-a povestit că atunci, prin 1927-1929, activa la Cluj o „organizație” studențească, care dorea aplicarea aceluși nefericit *numerus clausus* în privința accesului la facultăți a tinerilor din România. Ea era preocupată să obstaculeze accesul în instituțiile de învățământ superior a evreilor, socotind că lor trebuia să li se permită intrarea în acestea pe un număr de locuri proporțional cu procentul pe care-l reprezentau din numărul locuitorilor. Astfel, dacă, să zicem totalul evreilor din România era de patru procente, studenții din organizație cereau ca fiii acestora să poată ocupa, în facultățile din țară, doar patru procente din numărul locurilor.

Organizația respectivă a obținut, de la decanatele facultăților clujene, dreptul de a verifica și parafa legitimațiile celor înscriși la concursurile de admitere. Niculiță, atras de propaganda acestor studenți extremiști, a participat și el la activitatea de verificare amintită mai sus. Candidații erau invitați de membrii organizației într-o cameră situată lângă poarta universității, pentru verificarea legitimațiilor de intrare la examenele de admitere, înainte de a pătrunde în sălile de examinare cu o jumătate de oră. Niculiță mi-a spus că, dacă cei care verificau documentele, vedeau că un candidat este, de exemplu evreu, îl închideau în camera respectivă, până trecea timpul destinat examenului. E de prisos să mai spun, și a recunoscut aceasta și Niculiță, că această „activitate” contravenea, ba chiar era incompatibilă, cu o societate democratică, lovind în drepturile cetățenești, prevăzute în constituție. Ea era un fel de barbarie, iar cei care au practicat-o niște exaltați violenți, ale căror fapte puteau fi scuzate cu greu, și doar dacă cei care le studiază le acordă „îngăduință pleneră”, ținând cont de „vârsta păcătoasă a tinereții”. Prietenul său știa despre legăturile lui Niculiță cu organizația clujeană amintită mai sus și de aceea îl socotea un apropiat de mișcarea legionară, propunându-l, în septembrie 1940, să fie primar.

Ca primar al Beiușului Niculiță Pop s-a purtat cu modestie, fără excese, deși era vremea acestora, neprofitor și simplu, refuzând, de exemplu, să fie transportat de acasă până la serviciu cu trăsura primăriei, așa cum se obișnuia, și preferând să meargă pe jos, sau cu bicicleta personală. În vatra lui 1941, după o concentrare de câteva luni, a plecat pe front în Rusia, unde a rămas până în 1944, când s-a făcut armistițiul. Era sublocotenent, comandant al unui pluton de mitraliere, și mi-a povestit, peste ani, după eliberarea din pușcărie, că se afla, în momentul armistițiului de la 23 august 1944, încheiat fără garanții temeinice, ci doar „pe bază de încredere”, postat cu mitralierele sale, lângă un pod de pe malul dinspre țară al Prutului, cu ordinul de a asigura paza acestuia. Au venit acolo, zicea Niculiță Pop, mai mulți ofițeri superiori români, în frunte cu un general, și cu stegulețe albe în mâini au pornit să treacă podul. Din partea cealaltă venea un grup strâns de ofițeri și soldați sovietici, chipurile pentru „a se înfrăți” cu noii aliați. Bruscu, însă, aceștia au deschis focul asupra „delegației” românești aflate pe pod, culcând pe pavimentul acestuia, pe câțiva dintre membrii săi. Niculiță a făcut câțiva pași înapoi, pentru a lăsa spațiu liber mitralierilor săi, ordonându-le să deschidă focul. După câteva clipe tot puhoiul de sovietici, care umpluseră podul, au fost secerăți de gloanțe. A fost, însă, obligat să se retragă repede de acolo, pentru că ostașii sovietici trecuseră râul prin alte locuri și „căzuseră”, astfel, în spatele trupelor românești.

Niculiță și ai săi au pornit cu iuțeală spre vest, deplasându-se pe furiș prin grădinile unor locuitori din localitățile străbătute cu viteză. A intrat, spunea el, într-o casă a unui român moldovean și s-a rugat, fără succes, de acesta, să-i dea haine civile. Putea și trebuia, zicem noi, să i le ia cu forța, dar n-a făcut-o. În seara acelei zile a fost capturat de ruși, și cu toate că se făcuse armistițiul, a fost dus în prizonierat în Siberia, la Mănăstirka. În lagărul de acolo se aflau prizonieri de mai multe naționalități, toți ofițeri, cu grade de la sublocotenenți la colonei. Deși convențiile internaționale, semnate și de sovietici, prevedeau că ofițerii prizonieri nu pot fi obligați să muncească, sovieticii i-au forțat să facă acest lucru, sub pretext că practică „autoservirea”, adică „treburi de gospodărire” în folosul propriu. De fapt „autoservirea” însemna, pentru sovietici, „tăierea și fasonarea” lemnelor din pădurile înconjurătoare, o muncă, precum se știe, dintre cele mai grele. Lemnele trebuiau făcute metri steri și așezate unele peste altele, așteptând sosirea camioanelor, pentru a fi duse la gară, și de acolo în alte părți ale Uniunii Sovietice. Transporturile se făceau la intervale de timp foarte mari și de aceea lângă lagăr se adunaseră șiruri foarte lungi de lemne.

Chestiunea era, însă, că „tăietorii acestora”, prizonierii ofițeri, adică, aveau stabilite norme zilnice de lemne ce trebuiau tăiate și fasonate, și acestea nu erau mici, în așa fel încât aproape niciodată nu puteau fi îndeplinite. Cei care le îndeplineau uneori, adică destul de rar, erau doar prizonierii nemți, în frunte cu un colonel sobru, militaros. Într-una din zile Niculiță Pop, care începuse să vorbească, cum necum, desigur, limba lui Tolstoi, a observat că, după stivuirea lemnelor tăiate în ziua aceea de echipa sa, soldatul sovietic însemna cu cretă, pe ultimele bucăți de lemne stivuite, câte două linii încrucișate, pentru ca să poată aprecia a doua zi seara, cantitatea materialului lemnos tăiat și stivuit de lucrători în acel schimb. Rusul nu asista la stivuirea lemnelor, deoarece obișnuia să plece, de regulă, pe la bucătărie sau pe la „club”, tândăbind, astfel, toată ziua și prezentându-se doar seara, să aprecieze cantitatea lemnelor așezate în șir, în ziua aceea, de către tăietori.

Lui Niculiță Pop i-a venit brusc, după cum mi-a povestit, cu haz desigur, la mulți ani după eliberarea din pușcărie, ideea de a păcăli administrația lagărului. A șterpelit, adică, de la soldatul rus o bucată de cretă, ceea ce n-a fost, spunea el, prea greu, pentru că acesta era un om „îngăduit”, ba chiar cam bleg, după care a șters semnele făcute de acesta pe lemne, mutându-le mai în spate, ca să arate astfel că echipa sa de tăietori a îndeplinit, ba chiar depășit, norma cerută. Conducerea lagărului a început să-i laude pe români, și ceea ce era mai important să le dea rațiile de hrană întregi, care și așa

erau destul de precare. Ungurii și italienii, informați de români, au procedat la fel, nemții din foști fruntași în îndeplinirea normelor, rămânând acum codași între prizonieri. Din condescendență, întrebat de colonelul neamț, cum se face acum că ei, adică românii, realizează normele, Niculiță Pop, care o „rupea” pe nemțește, i-a explicat cum stau lucrurile. Acesta a ascultat explicația „pe obiect”, cum se zice, adică la fața locului, după care a spus: „Domnule, dar ăsta e furt”, și după o pauză, privind surâsul oblic al lui Niculiță Pop, a adăugat grav: „Eu sunt colonel în Wehrmacht și nu pot face astfel de lucruri”, preferând, astfel, ca el și conaționalii săi să fie codașii lagărului, și în consecință să rabde de foame. Așadar, românii, maghiarii și italienii „au mutat semnele”, iar germanii nu. Acest gest preferăm să nu-l comentăm. Niculiță Pop s-a întors din prizonierat în toamna anului 1946 și a mai apucat să funcționeze, încă aproape doi ani, ca profesor de desen la Liceul „Samuil Vulcan”, unde se titularizase din 1937, după pensionarea lui Ioan Bușiția. În mai 1948 el a fost arestat. În casa sa de pe deal, un fel de vilioșoară cu etaj, construită nu departe de cea părinților săi, despre care am pomenit mai sus, au fost instalați chiriași, adică trei familii, dintre care două, fără copii: o pereche de tineri căsătoriți, Gheorghe și Maria Mada, din satul Mizieș, cu un copil mic, în beciul rudimentar al acesteia, familia unui plutonier, adică soț și soție, cu numele de Pioraș (și mai nu știu cum) și, în fine, o altă familie fără copii (Florian și Maria Jurcuț), pe care copil fiind, i-am cunoscut bine. Doamna Maria Pop, soția lui Niculiță, era terorizată de aceștia, obligată fiind să locuiască la etaj, un fel de mansardă, destinată, la construcția casei, spre a fi, și a și fost, atelierul pictorului Niculiță Pop. De menționat că în prezent casa se află în proprietatea unei verișoare de a celui ce scrie aceste rânduri, numită Rodica Demian.

De fapt casa lui Niculiță Pop fusese construită în anii 1937-1938, din banii obținuți de pictor în urma vânzării de tablouri, după o expoziție prodigioasă organizată în toamna lui 1936 în clădirea actualului Muzeu memorial „Ady Endre”, care pe atunci aparținea Episcopiei Ortodoxe din Oradea și găzduia „tipografia diecezană” a acesteia. Cu acea ocazie, în numai o lună și jumătate, cât a durat expoziția, toate tablourile lui Niculiță Pop s-au vândut, în special intelectualilor români din Oradea, dar și altor orădeni. Într-una din încăperile Episcopiei Ortodoxe, în care se organizase un mic muzeu, am văzut, în urmă cu vreo patruzeci de ani, un tablou pictat de Niculiță Pop, reprezentând o bisericuță de lemn și câteva cruci de morminte, răsucite de vitregia vremurilor. Tabloul datează cu siguranță din vremea în care a fost organizată expoziția amintită, fiind dăruit instituției de pictorul beiușan. Tablourile expuse atunci erau

inspirate din „idiomaticul” țării moților, prezentând oameni în haine țărănești de epocă, într-o dinamică din care privitorul simțea lentoarea, osteneala de pe urma lipsurilor de tot felul, a deplasărilor nesfârșite pe cărări de munte și, nu în ultimul rând, o potrivire de ritm cu mersul cailor lor, împovărați de desagii cu bucate sau de chișițele de coafe și ciubere.

Unul dintre aceste tablouri din expoziție fusese pictat după o schiță executată în piața mare din Oradea, situată pe atunci în actualul Parc 1 Decembrie 1918. Soseau acolo sute de care și căruțe, cu tot felul de mărfuri, moți cu cai, ciubere și cercuri pentru acestea, însoțiți uneori și de copilașii lor.

Într-o zi de luni Niculiță Pop, care din octombrie 1935 era profesor de desen la Liceul Emanuil Gojdu, a ieșit din clădire în târgul aflat în apropiere, ducând cu sine trepiedul, un mic șevalet și câteva coli de hârtie și creioane. S-a așezat într-un loc mai liniștit, ocupat de câțiva moți cu caii și mărfurile lor. În scurt timp a observat în apropiere „un pui de moț”, adică un copil de 12-14 ani, costumat, după obicei, cu cioareci, sumănel, opinci și pălărie. Acesta a luat un ciubăr ceva mai mărișor și, așezându-și-l în față, cu fundul în sus, și un altul mai mic, în spate și la fel, pe care s-a așezat. A început, apoi, să scoată, pe rând, din buzunarele sumănelului banii pe care-i avea, și să-i numere pe fundul ciubărului din față. În timp ce-i număra, calul, un bălan deșelat de poverile purtate de-a lungul anilor, s-a apropiat de copil și-a început să miroase, mișcându-și nările, mărunțișul numărat pe fundul ciubărului. Privind acest animal nu te puteai gândi la idealul cabalin sau la eidolonul platonian, după asemănarea căruia divinitatea a creat restul cailor din lume, și mai ales pe cei impunători, aprigi, nestăpâniți. Era, în această scenă, un gest de comuniune blândă între cal și copil, un semn de prietenie adâncă, care l-a impresionat pe Niculiță Pop. Acesta a întocmit cu rapiditate o schiță, iar mai apoi a pictat un tablou în ulei pe pânză după ea, expus ulterior în expoziția amintită. Soției sale i-a plăcut foarte mult acest tablou și a așezat sub el, în expoziție, o etichetă pe care scria *rezervat*.

În sfârșit, după ce s-au vândut aproape toate tablourile, în sala de expoziție a intrat un „domn în palton de piele”, cam la 40 de ani, însoțit de o cucoană ceva mai tânără, soția lui. Aceasta a spus că dorește să cumpere tabloul sub care scria „rezervat”, insistând să afle cui și cu cât a fost vândut. Văzând că pictorul refuză să i-l vândă, a oferit pe el un preț enorm, ce nu putea fi refuzat, egal aproape cu prețul obținut pe toate celelalte tablouri la un loc. Mai târziu Niculiță a aflat că cel care a cumpărat tabloul era un medic român, renumit în județ, pe nume Victor Gherman. Cu suma

obținută din vânzarea tablourilor, așa cum am spus, pictorul Niculiță Pop și-a edificat casa amintită mai sus, zidită de către unul dintre meșterii din familia italiană Quai, stabilită în Beiuș în anii 1885-1886, cu ocazia construirii căii ferate Oradea-Vașcău.

Gonită uneori de către chiriașii Pioraș și Jurcuț, din propria casă, soția pictorului poposea pe la părinții mei și aceștia îi dădeau să mănânce, iar câteodată rămânea la ei peste noapte, dormind în pat cu mine și soră-mea, pe atunci copii de 7-10 ani. Doamna Maria mi-a adus să citesc, pe lângă o Biblie ilustrată, tradusă din limba germană, un volum de istoria artei, scris de Oreste Tafrales, și *Satyriconul* lui Petronius. Într-una din zile, cred că prin 1953, a venit la noi cu o hârtie în mână și i-a spus mamei mele că i-a fost trimisă din pușcărie, de la Gherla, cu solicitarea să o semneze. În ea se specifica că „acceptă” să divorțeze de soțul ei, promițându-i-se în schimb că, dacă e de acord cu divorțul, i se va da o catedră la una din școlile din Beiuș.

„Aurina, dragă”, s-a adresat doamna Maria mamei mele, „ce spui tu, să divorțez eu de Nicu meu?” Răspunsul a venit prompt: „Doamna Maria, dar cum să divorțați dumneavoastră de domnul Pop, când mi-ați spus mereu ce bine s-a purtat el totdeauna cu dumneavoastră și cât de frumos știe să picteze?! Cum s-ar simți el acolo unde suferă atâta, când ați face acest gest?!” „Așa spui tu, Aurina dragă?”, a fost răspunsul doamnei Maria, „atunci iacă ce fac eu”, a mai adăugat ea, rupând cu ciudă în bucățele hârtia ce i se trimisese s-o semneze.

La închisoare, sau mai precis în închisorile prin care a trecut, pictorul Niculiță s-a purtat cu demnitate. Vina lui era că fusese, cum am arătat, primar pe timpul guvernării legionare, fără însă a i se imputa fapte concrete, așa cum s-a întâmplat cu mulți alții dintre cei închiși. Într-o vreme se afla în închisoarea din Gherla, unde lucra la o fabrică de mobilă și de alte obiecte din lemn, învățând astfel, vrând-nevrând, o „meserie nouă”, pe care de voie-de nevoie a practicat-o și după eliberare, deoarece nu i s-a mai permis să predea în vreo școală din țară, așa cum îl îndreptățea calificarea. Brutali și fără milă, securiștii care-i supravegheau pe arestați la Gherla, pretindeau ca, atunci când îi întâlneau, deținuții să-i salute cu „să trăiți domnule ...”, adăugând și gradul pe care-l aveau. Într-o zi, pe scările ce duceau către celulă, Niculiță Pop l-a întâlnit pe un locotenent evreu, cu numele de Florea, schimbat din Blumenfeld, un individ trufaș, care obișnuia să-i bată pe deținuți, fără vreo vină anume, ci doar din plăcere sadică. Niculiță l-a salutat, spunându-i, desigur nu cu plăcere, „să trăiți d-le locotenent ...”, la care Florea, alias Blumenfeld, i-a întors-o cu o înjurătură: „te bag în ...! De-ai trăi tu cât îmi dorești mie să trăiesc”!

Peste câteva zile cei doi s-au întâlnit din nou, și Niculiță nu l-a mai salutat. Florea a zbirat la el din răspuțeri: „Mă, banditule, nu cunoști gradele, nu știi cine sunt eu”? Răspunsul a venit prompt: „Pentru mine dumneavoastră nu sunteți ofițer, ci doar un gardian”. Urmarea a fost introducerea „vinovatului” la „neagra”, adică la izolare, fără hrană caldă zilnică, ci doar cu „apă, pâine și sare”. Acolo nu exista pat, ci se dormea pe jos, după ce seara deținutul primea o pătură. Niculiță mi-a povestit, însă, că de fiecare dată, în pătura ce i se aducea, se afla câte o pâine neagră, caldă, ajunsă la el prin grija deținuților legionari, organizați în așa fel încât ei coceau, între altele și pâinea pentru arestați. În sfârșit, prin vara lui 1955 Niculiță Pop a fost anunțat că și-a ispășit pedeapsa și că va fi eliberat. În acel moment el se afla în închisoarea de la Oradea, renumită prin regimul aspru, distrugător, aplicat deținuților. Plini de bucurie, el și alți deținuți au fost conduși la poarta închisorii, adică exact unde se află și astăzi, cu un bilet de eliberare în mână, pe care scria „ireeducabil”. Aici îl aștepta, însă, o surpriză mare, adică un milițian mai în vârstă, cu față de om bun, atât cât îi permitea, desigur, funcția. Acesta l-a anunțat, pe el și pe alți „eliberați”, că de fapt sunt obligați să meargă „în Bărăgan”, în „domiciliu obligatoriu”, dar că vagonul-dubă pentru transportul lor va sosi în gară abia în seara următoare. În aceste condiții milițianul, „îngăduitor” cum era, a conces să-i lase, pe cei din părțile mai apropiate de Oradea, pe la casele lor, cu promisiunea, din partea acestora, că se vor afla, în seara următoare, la orele 19, în gara orașului. Cu cel mai apropiat tren Niculiță a plecat la Beiuș, să-și revadă soția. Mi-amintesc că mă aflam cu vaca la păscut, pe șanțul de lângă *Competrol*, fosta *Distribuție* din Beiuș, de pe Strada Mizieșului, nu departe de casa părintească, când doamna Maria Pop și-a făcut apariția însoțită de soțul ei, un bărbat foarte înalt, mi s-a părut mie, pentru că aveam atunci vreo 12-13 ani, cu mustață și față surzătoare. M-a prezentat, spunând: „Blăguța dragă, (așa îmi spunea mama, diminutivându-mi numele) vino să te prezint soțului meu!” Niculiță mi-a pus palma pe creștet, mi-a surâs larg și mi-a dăruit un Crist pe cruce, cam de mărimea palmei mele, sculptat în os, în timpul detenției, desigur. Mi-a plăcut „obiectul” acela foarte mult, încât îl așezam lângă mine când mă culcam, dar în cele din urmă, nu știu cum și nu știu când, l-am pierdut. Niculiță Pop a plecat în domiciliu obligatoriu în Bărăgan, lângă o comună, nu-mi amintesc care, deși doamna Maria îi pronunțase numele adeseori, stabilindu-se într-o căsuță făcută de sârbii „titoști”, aduși aici cu forța înainte cu câțiva ani.

Doamna Maria a mers, cu acceptul miliției, desigur, în mai multe rânduri la el. Într-una din zile a intrat la noi în casă și i-a povestit mamei că are nevoie de o mașină de tocat și de un „umplător de cârnați” pentru a le trimite soțului ei în Bărăgan. Ai mei i-au dat cele cerute și ea le-a dus personal lui Niculiță Pop. Ne-a povestit, la întoarcere, că locuitorii din comuna învecinată, cărora Niculiță le pictase niște icoane, l-au invitat, într-o bună zi la tăiatul porcului. Cei de acolo nu știau pregăti slănina, nici șuncile, obișnuiți fiind să belească șoricul de pe animal, să taie carnea de pe șunci și s-o pună la păstrare în borcane, în saramură, iar slănina s-o topească, transformând-o în „unsoare”. Perioada de ucenicie a pictorului la măcelarul din Beiuș, ca „inaș”, despre care am pomenit mai sus, s-a dovedit a-i fi acum de folos, pentru că știa să prepare porcii tăiați, ca la carte, ardeleneste, tradițional, ceea ce, pentru locuitorii de acolo, era o noutate. Așa se face că a fost chemat, pe rând, de către aproape toți locuitorii din comună să le prepare porcii tăiați, și bineînțeles răsplătit din belșug, cu ceea ce era pentru el mai important, hrana, proviziile.

Niculiță Pop a fost eliberat din domiciliu obligatoriu abia în vara lui 1964, hârtia de eliberare, reiterând ce se spunea în cea din 1955. Acest lucru i-a fost de prost augur, ca să nu zic fatal, pentru că trebuise s-o prezinte ori de câte ori cerea să fie reprimis în învățământ și răspunsul inspectoratului era întotdeauna un refuz categoric. De aceea a fost obligat să lucreze ca simplu tâmplar până la pensionarea, survenită nu peste multă vreme, la Întreprinderea „7 noiembrie din Beiuș”, aflată pe strada care ducea spre gară. Avea o pensie foarte mică, ceea ce însă nu l-a împiedecat să picteze zi și noapte, parcă dorind să recupereze anii pierduți în „nelucrarea” forțată de împrejurări. După „revoluție”, adică după 1989, i s-a acordat, pentru anii de detenție, și erau cum am văzut foarte mulți, deoarece, așa cum obișnuia el să spună, îi luaseră miezul vieții, lăsându-i numai coaja. Nu i-au putut lua, însă, elanul creator, și ca atare a pictat cu pasiune nepotolită până aproape de moarte. Tablourile lui se recunosc ușor, în ele fiind reprezentați mai ales oameni, respectiv moți, cu cășorii lor cârcești, împuținați și ei de greutățile vieții. Apar, în aceste tablouri, însă, și indivizi surprinși în activitățile lucrative, fasonând lemnul pentru obiectele pe care le comercializau, dar și în deplasările pe drumurile șerpuite din munți, ori așezați pe ciubere, la umbra firavă a unor arbuști, loviți și ei parcă de secetă și de nerodirea pământului.

Am fost, pot afirma cu mâna pe inimă, în perioada dintre 1970-1995, foarte apropiat de Niculiță Pop. Îl întâlneam săptămânal la părinții mei acasă, de la care se aproviziona cu lapte, pentru că aveau o vacă, dar și pe deal, acasă la el. Am mers

împreună în mici excursii pe dealurile de pe lângă Beiuș și atunci mi-a povestit viața sa, despre care, la rândul meu, povestesc acum și aici. Era un om plăcut, vorbăreț și vesel, iar când povestea o întâmplare hazlie, râdea cu lacrimi în timp ce vorbea, astfel încât cel care-l asculta se molipsea de veselie. Într-una dintre excursiile făcute împreună mi-a „cântat” colinda „O brad frumos”, pe un text improvizat la închisoare de către Nichifor Crainic, din care îmi amintesc și acum câteva versuri: „O brad frumos/ Ce scump erai/ În altă sărbătoare/ Mă văd copil cu păr bălai/ Cu ochii de cicoare/ Azi nu mai vine Moș Crăciun/ Ca-n seara de cenușă/ Azi doar tristețile s-adun/ Să-mi plângă lângă ușă/ Scărășnește lacătul de fier/ Se curmă parc-o viață/ S-aude pas de temnicer/ Pe lespede de gheață/. Mărturisesc că în timp ce el cânta mi-au dat lacrimile.

Altădată mi-a povestit că, pe când era student, într-o vacanță de iarnă, tatăl lui i-a spus că cineva vine noaptea și-i fură fânul, strâns în cele câteva clăi din apropierea casei. „Lasă tată că prind eu hoțul, a zis Niculiță”, după care, în seara aceea, a luat *bitușa* și pușca, deținută cu permis de tatăl lui, după care s-a dus și s-a culcat lângă una dintre clăile de fân. Pe la orele două-trei noaptea a auzit pași și a observat două siluete, care se apropiau de locul în care se afla. Aveau cu ei *lipideie* mari din pânză de cânepă și după ce le-au întins pe jos, au început să smulgă fân din căpițe și să-l așeze în acestea. Niculiță Pop, pe atunci în vârstă de vreo 23 de ani, a sărit brusc în picioare, și s-a repezit înspre cei doi hoți, somându-i să se oprească. Aceștia au luat-o la fugă, unul într-o direcție, iar celălalt în alta. Niculiță l-a urmărit pe unul dintre ei, care a fugit spre gară, peste terenurile virane de la marginea de sud-est a Beiușului, și după vreo șase-șapte sute de metri l-a ajuns. Cum individul nu se oprea, l-a lovit cu patul puștii în umăr, atingându-i și țeasta, nu prea grav, dar făcându-i, totuși, o tăietură în partea din spate a scalpului.

Când l-a ridicat de jos și l-a privit, a observat, deși era întuneric, că era un individ mai în vârstă din Mizieș, pe nume Hinț Gheorghe, care lucra ca argat pe lângă gospodăria părinților lui. A văzut că acesta avea hemoragie și l-a dus acasă. Bătrânul Ioan Pop s-a mirat văzând cu cine are de-a face și i s-a adresat astfel: „Măi Gheorghie, măi, da ce fel de om ești tu? De ce nu mi-ai cerut fân, că-ți dădeam, dacă cereai? Ce ești tu hoț sau om de omenie?” Au urmat, din partea celui apostrofat, cuvinte de regret, de iertare. La lumina lămpii, bătrânul a văzut că omul avea o tăietură serioasă în scalp și după ce a aruncat pe rană țuică din belșug, s-a adresat lui Niculiță, spunând: „Dragu tații, du-te prinde caii la birjă și du-l pe Gheorghia la doctorul Nestor să-l coase”! Așa s-a și întâmplat, pentru că peste o oră pacientul era acasă la doctorul Nestor, care „l-a

cusut” și i-a dat o injecție antitetanos: costul acestor operațiuni, nu mic, ci destul de mare, l-a suportat familia Pop. De acolo, cu birja, „hoțul” a fost dus până acasă, fără a fi obligat să plătească ceva, deoarece era sărac lipit și nu avea de unde. De altfel bătrânul Jani a uitat repede faptul reprobabil făcut de către Hinț Gheorghe, acceptând, în continuare ca acesta să lucreze ca zilier, pe lângă gospodăria lui. Se înțelege de aici că bătrânul Pop nu era un om rău, ba din contră, bun, generos. Îndemnat de către protopopul Valeriu Hetco (1877-1959), el se obișnuise ca după fiecare treierat să prindă caii la căruță, pe care o încărca cu saci de grâu și să-i ducă pe Strada Plopilor, locuită de țigani și de oameni mai săraci, dându-i gratuit acestora. Generos, ba chiar foarte generos era și Niculiță Pop, pentru că-și vindea tablourile foarte ieftin și, în plus, multe dintre ele le-a oferit gratuit Muzeului municipal din orașul Beiuș. În ce mă privește am achiziționat contra cost de la el, dar am și primit câteva gratuit, mai multe tablouri, peste 12 cred, din care însă, mai am astăzi doar 4, deoarece pe celelalte le-am oferit ca „atenție” pe la diferiți medici, pentru că, în anii 2000-2010, mi-au tratat părinții bolnavi în ultimii ani de viață. Am avut ocazia să particip la două „simpozioane” dedicate lui Niculiță Pop: „unul în mai 1991, când împlinea 84 de ani, și celălalt în 1992, tot în mai, când a aniversat 85. La simpozionul din 1991 am rostit un discurs, care se prezenta astfel:

„Copilăria noastră, a celor de vârsta a doua, (aveam pe atunci doar 48 de ani, nu 80, câți am acuma n.n.) care ne bucurăm și măcar pentru simpla supraviețuire, cum spunea un poet bihorean, a stat, între altele, sub semnul absenței. Absente erau îmbrăcămintea și hrana, absenți erau mulți dintre părinții, frații sau surorile noastre. Într-un astfel de cronotop al absenței l-am cunoscut pe pictorul Nicolae (Niculiță) Pop, ajuns astăzi la venerabila vârstă de 84 de ani. Viața sa stă și ea, pe de-a întregul, sub zodia absenței: concentrarea și cei patru ani de front, distrugătorul prizonierat rusesc și mai ales o crâncenă detențiune de 16 ani, în închisorile comuniste, care așa cum spunea domnia sa, i-au răpit miezul vieții, lăsându-i doar coaja, cu gustul ei amar. Nu i-au putut răpi, însă și harul creator, marele său talent, care l-a hărăzit unei creații longevive. Niculiță Pop face parte din acea categorie de creatori, pentru care niciunul dintre meșteșugurile artistice nu este străin; am primit în copilărie, prin intermediul soției sale, o mică sculptură cu subiect religios, executată din os, de pictorul Niculiță Pop, la închisoare; am admirat în atelierul său, în mai multe rânduri, câteva sculpturi executate din lemn de tei și nuc, am văzut tocuri și rame de ochelari confecționate în condițiile precare de pușcărie, din lemnul patului de pușcă „oferit” de gardieni deținutului artist.

Creația pictorului Niculiță Pop se situează în așa-numita arie a „idiomaticului”, a creatorilor circumscriși unui anumit spațiu etnologic, limitat, în cazul de față, la lumea agrestă a Țării Moților. Iată, în tablourile sale, cadrul familiar de multiplă puigeneză umană, în care moțoaica își duce existența, cu piciorul pe leagăn, cu brațele neodihnite pe tort sau împletitură și, în fine, cu ochii îngăduitori îndreptați spre „înpisoiatul” său fiu, înveșmântat doar într-o cămășuță de in; iată închipuirea ocupațiilor de interior, ciubărăritul tradițional, efectuat cu brațe butucănoase și vânjoșie neodihnită și, în fine, iată seria deplasărilor ecvestre, pe drumuri de munte, spre târguri de câmpie, cu marfa de lemn curat și popasurile negustorești, în care se derulează, în posturi diferite, imagini de cai și siluetele cu mișcări încordate ale moților „presărați” pe de lături. Caii aceștia nu sunt ca alții, căci mizeria traiului zilnic, acea mizerie curată de munte – despre care vorbea cândva Geo Bogza – a așternut peste chipul lor o blazare de trudnici și ne îndeajuns de răsplățiți Sisifi, purtători de poveri uriașe. Acești cărceloși căișori, dacă ar fi ca în lumea de apoi să existe numai ei, n-ar putea „acoperi”, pe de-a întregul, în imaginația privitorului, imaginea ideală a calului, *eidolonul* numitului animal, așa cum l-a imaginat anticul Platon. Ei constituie, însă, o „populație” de bază a creației lui Niculiță Pop, și nu credem că în zugrăvirea lor, la dimensiunea specială pe care le-o dă, să mai aibă aiurea pereche. Priviți „serile” sale cu cai moțești, în variatele „încremeniri” ce i-au ieșit de-a lungul vremii de sub penel, în repausul odihnitor, sau în mersul pe coamele reci ale platourilor maiestuoase, împovărați de chișițele de ciubere, sau de traistele cu bucate, și rugați-vă marelui Dumnezeu al Munților ca ei să devină aievea, și să ne populeze satele, căci puțini dintre tinerii de azi i-au cunoscut în realitate, moțul ciubărar cu calul său mult răbdător fiind astăzi subiect de amintire muzeală! Dar cum această reînviere nu este posibilă, să ne mulțumim doar a-i ura distinsului pictor, viață îndelungată, spre a ne putea dărui ceea ce am pierdut pentru totdeauna, imaginea lumii revolute a ruralității moțești, cu aceeași bucurie și dragoste pe care o manifestă față de tot ce-l înconjoară”.

La cel din 1992 un altul, după cum urmează:

„Aniversările cinstesc în general scurgerea timpului și îmbătrânirea eroilor. Fenomenul în sine, îmbătrânirea adică, aduce pentru subiect, vorbind la modul ideal, pe deoparte câștigarea înțelepciunii, pe de alta greutățile împușinării. Atunci când eroul câștigă înțelepciune, e adus de destin în fruntea propriei comunități, care-l ascultă și-l cinstește. Iar când împușinarea, concretizată prin tarele bătrâneții, își domină subiectul, societatea este datoare să-l sprijine, să-i acorde recompensa târzie a meritelor din tinerețea sa. Există, însă, cazuri fericite, în care eroii ajung, prin timp, la senectute, cu firea întregă, senini și înțelepți, oferind semenilor lor, aceeași forță de creație, îmbogățită de trecerea anilor, întocmai ca vinul cel vechi, păstrat în *răcoarea*

pământului. În această categorie de firi omenești îl putem așeza pe cel sărbătorit astăzi, pe pictorul beiușan Niculiță Pop. Domnia sa a ajuns la ceea ce, un mare psihiatru și om de cultură român înțelegea prin noțiunea de senescență, în care licărul forței creatoare arde de-a pururi, din perspectiva, de acum pe veci câștigată și nealterată de scurgerea vremii. Ca prieten al sărbătoritului, cum îndrăznesc să mă consider, dacă ar fi să-i așez portretul în canoanele unor notații personale, m-aș încumeta să afirm, așa cum am spus-o și cu altă ocazie, că viața lui Niculiță Pop stă sub semnul a două zodii distincte: cea a *Marginei* și cea a *Absenței*. Prima pornește de la însăși determinația spațială a habitatului domniei sale, în casa cea frumoasă din deal, care, nouă beiușenilor de vârstă mijlocie, prin pitorescul așezării sale la marginea de est a orașului Beiuș, ne-a fermecat copilăria.

Pe sub streășina acelei case și pe lângă geana ochiului său artistic s-au scurs, în decursul anilor, *popoare întregi de țărani*, cu ocupațiile, obiceiurile și portul lor minunat, pe care pictorul i-a încremenit în splendidele sale pânze și cartoane, într-un monument de revolută etnografie artistică. Postura aceasta i-a dat, asupra tuturor, putința perspectivei, spațiul de observație minuțioasă, și o cunoaștere și înțelegere deplină. Și, în sfârșit, cea de-a doua dintre zodii, a *Absenței*, se leagă de destinul său special, de îndelungata sa absență dintre cei dragi, adusă de încercările crâncene prin care i-a fost dat să treacă; războiul ucigător, prizonieratul distrugător, și pușcăriile infernale ale regimului comunist. Din această ultimă ipostază, eroul nostru de astăzi, sărbătoritul intelectualității beiușene, de orice neam ar fi ea, a ieșit oțelit și încrezător în arta sa. Tânăr și acum, senin și împăcat cu lumea, el ni se înfățișează aici cu o parte a bilanțului creației sale, întinse pe mai bine de 60 de ani. Dumnezeu să-l țină și să-l binecuvânteze”!

Și, în fine, tot la aniversarea a 85 ani de viață a pictorului, stimulat de poezii bihoreni Viorel Horj și Nicolae Brânda, am compus ad-hoc, următoarea poezie, de care nu sunt mândru, dar, ca istoric, nici nu mă jenez:

„Din munți coboară caii cu coamele pleoștite
Mai triști ca dimineața, cea de după potop
Iar moții strâng în târguri, revolte nerostite
Încremeniți în pânze de Niculiță Pop.

În trupuri colțuroase și tari ca stânca dură
Se urcă și astăzi seva aceluiași avânt
Trec moții cu ciubere pe cai cu coama sură
Și cârceloși ca vrejul ce iese din pământ.

Popoare în morminte, de daci cu plete blonde
Au dispărut sub solul agrest și nefertil
Sub glie se ascunde a aurului holde
Belșugul lor băieșul îl seceră tiptil.

Din el, coroana pură, de aur și petale
Îl împletesc azi moții lui Niculiță Pop
Pygmalion ce-i taie din creștet până-n poale
Cu dalta-i colorată și forță de ciclop.

Ca apa ce coboară din râuri și pâraie
În luncă, la câmpie, s-adună moți-n mai
Pe Pictor să-l salute, cu buciumul cel mare
Ce cântă, peste veacuri, „Pe un picior de plai ...”

Bătrânu-nțelepțește, din mână face semne
Și vin în rânduri moții, și-i intră în penel
Pe șpaclul de culoare, el trupul le așterne
Și îl turtește aspru, pe pânza întinsă-n lemn.

Vor sta ca trași pe roată, depozit de simțire
Acolo-n pânze, moții, lui Niculiță Pop
Din ziua cea de astăzi și până-n nemurire
Când vor veni să-n vie cu caii lor cu tot”.

